

Hector Plancquaert: daensistisch politicus voor, tijdens en na Daens, activist, geboren dissident

FRANS-JOS VERDOODT

HECTOR PLANQUAERT ALS HOOFDROLSPeler VAN DE DAENSISTISCHE BEWEGING, EEN BEWEGING GENOEMD NAAR DE GEBROEDERS DAENS

Honderd en vijftig jaar geleden werd in Wortegem (Oost-Vlaanderen, thans Wortegem-Petegem) Hector Plancquaert geboren. Plancquaert was advocaat en industrieel, locoburgemeester en schepen, roman- en toneelschrijver, journalist en uitgever, daensistisch politicus en activist. Hij werd in 1863 geboren als de zoon van de Wortegemse bierbrouwer en geneesheer Marcellinus Plancquaert (1813-1903), die (na de Schoolstrijd van 1879-1884) tevens gedurende twee decennia katholiek burgemeester was van zijn gemeente. Een oudere broer van Hector Plancquaert, Julius Plancquaert (1853-1888), was in 1875 medeoprichter van het Davidsfonds, gemeenteraadslid in Vloesberg (Henegouwen, met Nederlandstalige gehuchten), vrederechter en historicus. Hector Plancquaert overleed in 1953 in Outer (Oost-Vlaanderen) op de hoeve van de herenboer Denis Ceuterick (1867-1943), waar hij te gast was sinds zijn terugkeer uit Duitsland – Plancquaert was als terdoodveroordeelde activist naar het buitenland gevlucht. Ceuterick was een liberaal, die in 1932 daensistisch schepen werd in Outer en voordien herhaaldelijk had gefungeerd op daensistische verkiezingslijsten in het arrondissement Aalst.

Het bijzondere aan de (onrustige en grillige) levensloop van Hector Plancquaert bestond erin dat hij de gehele geschiedenis van de daensistische beweging had beleefd en overleefd en bovendien mede had bepaald en mede had voorbereid.¹ Bovendien behoorde hij in 1918 (als radicale activist) tot de grondleggers van het Vlaams-nationalisme, waarvan hij tijdens het interbellum evenwel een der sterkste interne critici zou worden.

1. Voor een algemeen overzicht van de geschiedenis van die beweging, zie F.-J. Verdoodt, *Daensistische beweging*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, pp. 845-856.

Hector Plancquaert op oudere leeftijd, s.d. [ADV, VFA 122]

Plancquaerts bekendheid blijft desondanks omgekeerd evenredig met zijn aandeel in de geschiedenis van de Vlaamse beweging, casu quo in de emancipatie-geschiedenis van Vlaanderen.²

Naast Hector Plancquaert, kende de daensistische beweging nog een zevental andere hoofdrolspelers: het Aalsterse broederpaar Daens – priester Adolf Daens (1839-1907) en drukker-uitgever Pieter Daens (1842-1918) –, de Denderhoutemse advocaat Aloïs De Backer (1858-1904), de Waregemse journalist Léonce De Ca(s)tillon (1869-1941), de Brugse priester Florimond Fonteyne (1856-1923), de Outerse smid Frans Lambrecht (1858-1906) en de Antwerpse advocaat Hector Lebon (1863-1935).³

Historisch beschouwd, blijkt Hector Plancquaert – die achtereenvolgens verbleef in Wortegem, Zomergem, Gent, Bad Salzuflen (D), Haarlem, Den Haag, Göttingen (D), Tettngang-Bodensee (D) en Outer – de belangrijkste te zijn onder de genoemden. Voor dat oordeel pleiten de veelheid en de samenhang van relevante feiten die zijn parcours kruidden: zijn rol als pionier van de beweging, de duurtijd en de standvastigheid van zijn engagement, de hoeveelheid en de inhoud van zijn toespraken en programmateksten, zijn rol als schrijver, uitgever en journalist. En ten slotte – en niet het minst – de duidelijkheid van zijn 'missie', nl. een Vlaamsgezinde en sociaal en politiek opstandige partij uitbouwen, in confrontatie met het klerikale conservatisme. Die houding was niet evident, want de behoudsgezindheid bezat nog helemaal niet de (grotendeels) negatieve connotatie die vandaag op haar kleeft.

Het gebrek aan electorale resultaten vormt anderzijds de faliekant van zijn loopbaan. Hij fungeerde in het totaal vierentwintig keer op daensistische verkiezingslijsten⁴, maar hij geraakte niet éénmaal verkozen. Dat leverde hem bij de katholieke tegenstanders de pijnlijke titel 'Graaf van Buizegem' op. Dat werd overigens niet zijn enige 'eretitel'. Want door zijn neerbuigend geschrijf over de katholieke kerk en

2. De stad Aalst organiseerde in 2013 een uitgebreide tentoonstelling rondom de figuur Plancquaert. Die gebeurtenis was een primeur voor de 'daensisme-stad' Aalst, waar sinds decennia quasi uitsluitend wordt gefocust op de figuren van Adolf en Pieter Daens. Die (intense en bijna exclusieve) belangstelling voor de gebroeders Daens werd bovendien gemythologiseerd en gesacraliseerd door het verschijnen van Louis Paul Boons populaire historische roman *Pieter Daens* in 1971 en door de ruime impact van de film *Daens* van Stijn Coninx in 1992. Zie hieromtrent F.-J. Verdoodt, Boon over Daens: Een historisch-kritische benadering. Over Pieter Boon en Louis Paul Daens, in: *Boelvaar Poef*, jg. 10, 2010, nr. 2, pp. 7-13 en F.-J. Verdoodt, Hoe Louis Paul Boon bewust en onbewust de Daensmythe aanwakkerde, in: *Brood & Rozen*, nr. 4, 2010, pp. 17-83. Voor de betekenis van Hector Plancquaert, zie ook *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 39, 1980, nrs. 2 en 4, respectievelijk pp. 65-90 en 193-206.
3. Denderhoutem en Outer zijn thans deelgemeenten van respectievelijk Haaltert en Ninove (Oost-Vlaanderen).
4. Kandidaturen in Aalst, Dendermonde, Evergem, Gent, Kortrijk, Nevele, Oostende, Roeselare, Sint-Niklaas en Waarschoot.

de pauselijke encycliciek *Rerum Novarum*, benoemde hij a.h.w. zichzelf tot 'de paus van Zomergem'.

De vele woonplaatsen van Plancquaert en zijn electorale falen roepen begrijpelijkerwijze het beeld op van de weinig standvastige persoonlijkheid en politicus. Dat beeld is ten dele terecht, maar er moeten anderzijds belangrijke nuances worden aan toegevoegd. Wij schenken daar verderop de nodige aandacht aan. Overigens ontwikkelde zich daar tegenover een zeker paradoxaal gegeven: de katholieke tegenstander hield er namelijk rekening mee dat Plancquaert op een bepaald ogenblik wél electoraal zou doorbreken. Zijn eventuele intrede in het Belgische parlement werd door sommigen – bv. door de Aalsterse baron, politicus en diplomaat Léon De Bethune (1864 -1907) – gevreesd als een doemscenario. In tegenstelling tot de disciplinair kwetsbare priester Daens, was de opstandige leek Plancquaert immers niet vatbaar voor kerkelijke sancties en daarenboven dreigde hij de Belgische kroon te ontbloten indien hij zijn scherpe kritiek op de dynastie kon laten doordringen tot de tribune van het parlement. Plancquaert noemde Leopold II, aartsbisschop Mercier en de katholieke premier van dienst 'het fameuze trio' dat regeerde over een katholieke gemeenschap 'die behoort tot de bij uitstek onwetende volkeren' in Europa.⁵ Ook Plancquaerts scherpe veroordeling van 's konings betwiste schaduw over de Belgische koloniale aanwezigheid in Afrika verwekte ongenoegen bij De Bethune. De baron was grootindustriële, diplomaat en secretaris van de Hoge Raad van Congo-Vrijstaat en daardoor de rechterhand van Leopold II.

DAENSISME VERSUS PLANQUAERTISME

De beweging waarvan de gebroeders Daens de naamgevers zijn, werd in de lokale en bovenlokale geschiedschrijving decennia lang beschouwd als een scheuring binnen de katholieke 'partij', ontstaan in Aalst rondom de gebroeders Daens en uitgedijd over grote delen van Vlaanderen. Er was nochtans méér: het ging eigenlijk om een opstandige beweging van hoofdzakelijk christelijk geïnspireerde leken, frontaal tegen het (hierboven reeds geciteerde) katholieke conservatisme.⁶ Die beweging was in oorsprong én in wezen dus een lekenbeweging, priesters als Adolf Daens en Florimond Fonteyne waren daar eigenlijk 'zonevreemd'. Hun disciplinaire kwetsbaarheid tegenover hun overheden leidde tot talloze kerkelijke bestraffingen, die hen van de weeromstuit echter een enorme populariteit opleverden – Daens

5. *Het Recht*, 16 oktober 1910.

6. L. Wils gaf weliswaar reeds in 1969 aan zijn boek *Het daensisme* de ondertitel *De opstand van het Zuidvlaamse platteland* mee ((Leuven, 1969). De visie van Wils op de aard van de beweging is dat de daensisten de katholieke partij wilden hervormen "en daarbij des te gemakkelijker het risico [hebben] gelopen van een afscheuring" (p. 95).

M^r le Curé.
West-il permis de corriger encore un point de vos
observations ? Vos critiques le nom de chrétien
Volksparty - et vs préferez celui de Catholique.

A. Daens,
PRIESTER,

Mais toutes ^{nos} associations démocratiques prennent le
titre de chrétiens. Je vois là le programme
de l'union démocratique chrétienne de Vervins -
même titre à Liège, Charleroi, etc. - et M^r
AALST.

L'écriteur de Liège dit (p. 28) dans sa lettre
pastorale " le titre si beau de chrétiens porté
fermement par nos associations ... "

Vs voyez, M^r le Curé, que nous ne sommes pas
de si mauvaise compagnie.

Votre serviteur en N^s
A. D.

Brief door priester A. Daens gezonden aan de pastoor van Kerksken (thans Haaltert), waarin Daens nadrukkelijk stelt dat de daensisten christen-democraten zijn en hierbij het voorbeeld volgen van de Waalse geestesgenoten. De brief dateert wellicht uit 1896 en is in het Frans gesteld, wat toentertijd gebruikelijk was binnen de clerus. [Collectie Joris De Kegel, Kerksken]

werd in 1894 volksvertegenwoordiger met 46,30% van de geldige stemmen van zijn arrondissement. Maar de kern van dat eclatante succes, nl. het slachtofferschap als priester, hielp de beweging niet steeds vooruit, zij maakte integendeel ook de leken electoraal kwetsbaar, omdat de gelovige kiezer vaak in gewetensnood werd gebracht door de perceptie rondom de (kerkelijk) veroordeelde priesters.

Binnen het geheel van de daensistische beweging bemerkt men de duidelijke contouren van het daensisme, precies zoals men er ook de omtreklijnen opmerkt van het planquaertisme. Het eerste verschijnsel werd hoofdzakelijk gedomineerd door het politieke, vaak uitgesproken pragmatische parcours van de gebroeders Daens. Het tweede werd voornamelijk bepaald door het politieke parcours van Hector Planquaert en door de radicale stromingen die zich binnen de daensistische beweging ontwikkelden en die zich spontaan herkenden in de figuur van Planquaert.

De loskoppeling tussen beide 'ismen' was reeds proactief aanwezig bij het ontstaan van de daensistische beweging, maar zij zou vooral worden uitgediept na de dood van priester Daens in 1907. Op dat ogenblik gingen Pieter Daens en Planquaert en hun respectieve aanhang zelfs een eigen, de facto vijandige weg op.

Die verwijdering was niet nieuw. Door het overlijden van volksvertegenwoordiger Aloïs De Backer tijdens de verkiezingsstrijd van 1904, had Planquaert niet alleen zijn belangrijkste geestesgenoot in het arrondissement Aalst verloren, hij zou er voortaan tevens moeten mee leven dat het mandaat van daensistisch volksvertegenwoordiger in het arrondissement Aalst definitief een Daens-monopolie werd. Priester Daens had aanvankelijk de zetel bezet, afgewisseld door Aloïs De Backer, maar van 1904 af tot het einde van de Eerste Wereldoorlog werd Pieter Daens de titularis, zonder onderbreking.

Planquaert kon dat monopolie dan wel contesteren en schrijven dat de daensistische overwinningen in Aalst tot niets hadden gediend – "*Vincere scis Annibal*", schreef hij in 1910, "*sed victoria uti nescis*", gij kunt dan wel overwinnen Hannibal, maar gij hebt geen verstand om nut te halen uit uw zegepraal⁷ –, electoraal kon hijzelf daar tenslotte weinig tegenover stellen. Toen hij die harde woorden schreef, bevond de daensistische beweging zich overigens in een algemene vertrouwenscrisis, waartoe het defaitistisch ingestelde planquaertisme van toen in sterke mate had bijgedragen. Desondanks zou het uitgerekend het planquaertisme zijn dat, via de radicale Vlaamsgezindheid van Planquaert en zijn aanhang, uiteindelijk de uitweg zou bieden uit die crisis. Planquaert putte immers ruim gezag en aanhang uit zijn engagement in de agitatie rondom de vernederlandsing van de 'Gentse Hogeschool'. Het zou

7. H. Planquaert, *Jan Vleminx. Een verhaal uit den tijd van de Opkomst der Christene Democraten in Vlaanderen*, Brugge, 1910, p. 181.

overigens die aanhang zijn waarmee Plancquaert zich later, tegen de intenties van Pieter Daens in, zou omringen tijdens zijn activistische periode.

HET VROEG-DAENSISTISCHE PARCOURS VAN PLANCQUAERT

Het politieke parcours van Hector Plancquaert ving aan tijdens de tachtiger jaren van de negentiende eeuw. Hij was een typisch product van de Landdagbeweging. Die beweging wilde via publieke samenkomsten – vandaar de naam Landdagbeweging – overal in Vlaanderen een politieke dimensie verlenen aan de Vlaamse beweging, over de partijgrenzen heen.

Zeker in de 'verzuilde' context van toen, vereiste die doelstelling evolutie en geduld. Maar Plancquaert was radicaal en tegelijk ongeduldig. In 1888 verkondigde hij in het milieu van de Gentse katholieke studenten – sinds 1889 de 'Rodenbach's Vrienden' genoemd – de stelling dat men vooral wantrouwig moest zijn tegenover de goede wil van de katholieke politici zodra de Vlaamse Kwestie in het geding was.

In 1889 veroverde Plancquaert de Belgische Staatsprijs voor toneelliteratuur⁸ – hij zou in het totaal twaalf literaire werken publiceren.⁹ Van de bekendheid die hij daardoor genoot, maakte hij gebruik om tijdens een massaal bijgewoonde landdag in 1889 in Kortrijk op te roepen om overal in Vlaanderen kieslijsten in te dienen, tegen de katholieken in. Zijn intenties konden overigens nauwelijks verkeerdt worden begrepen: *"Ik vraag nogmaals de opene onverbiddelijke strijd. Genoeg gepraat, genoeg bedreigd, genoeg gezwetst op onze landdagen."*

Bij het begin van 1890 voerde hij op een landdag in Brussel dezelfde teneur en nog tijdens datzelfde jaar ging hij in Aalst op zoek naar kandidaten die bereid waren om een kieslijst in te dienen tegen het katholiek boegbeeld Charles Woeste (1837-1922). Dat werd echter vergeefse moeite. Pieter Daens bevond zich op dat ogenblik nog in de luwte van de katholieke partij, al was het wel duidelijk dat hij via zijn belangstelling voor de landdagbeweging evolueerde naar wat later de 'daensistische' christendemocratie zou worden. Priester Adolf Daens van zijn kant, was op dat ogenblik nog steeds op zoek naar een rustbiedend ambt als priester, na de talrijke aanvaringen die hij had gehad met zijn collega's in de bisschoppelijke colleges en in de parochies waar hij een ambt had vervuld. De priester bevond zich

8. Het bekroonde werk was *Karel den Goede. Graaf van Vlaanderen* (Gent, 1889).

9. Het betreft historische romans, historische drama's, sociale schetsen en komedies. Zoals Frans Van Campenhout in *Hector Plancquaert. Daensistisch politicus, journalist en letterkundige* (Antwerpen, 1986, p. 137) terecht opmerkt, kan zijn werk *"louter literair vanzelfsprekend niet wedijveren met de cultuurproducten van tijdgenoten als Herman Teirlinck en Karel Van de Woestijne"*. Maar de auteur stelt even terecht vast dat zijn bekommernis vooral elders lag, zeker vanaf het ogenblik waarop hij definitief de politieke arena betrad en ageerde in politieke en sociale zin. Overigens is zijn *Jan Vleminx* (zie voetnoot 7, hiervoor) als sociale roman niet zonder betekenis voor de kennis van de daensistische agitatie binnen de landelijke, katholieke gemeenschap in Vlaanderen bij het begin van de twintigste eeuw.

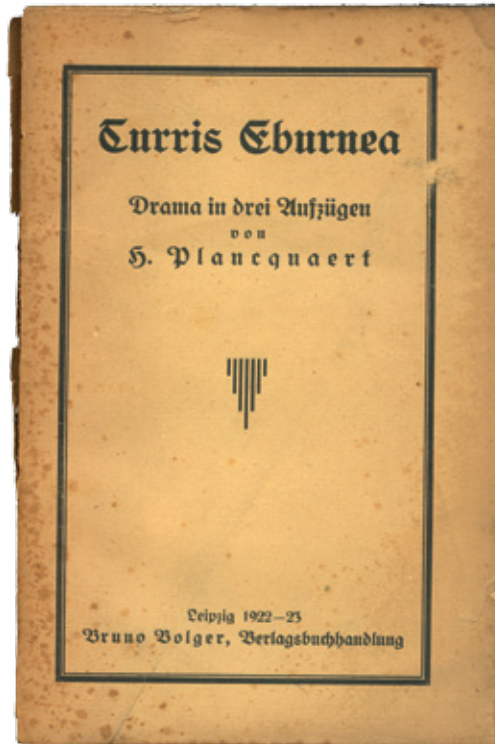
in 1890 nog ver verwijderd van de politieke agitatie die stilaan op gang kwam en die zou leiden naar een uitgesproken Vlaamsgezinde en sociale en democratische beweging, waarvan de gemiddelde burgerij van advocaten, dorpsgeneesheren, drukkers, brouwers, landbouwers en kleine ondernemers in Vlaanderen de voortrekker zou worden.

In 1893 kandideerde Plancquaert op een eigen provinciale lijst in het kanton Waarschoot, tegen de katholieke lijst in. Zijn publieke toespraken getuigden van een naar het socialisme (van toen) neigende radicalisme. In zijn discours (van toen en later) verwoordde hij systematisch de problemen die in zijn ogen de 'Vlaamse kwestie' uitmaakten: het klerikalisme, dat het gewone volk in Vlaanderen dom en achterlijk hield – *“De Vlaming bevindt zich met zijn achterwerk in de koeienstal en met zijn hoofd in de kerk”*, provoceerde hij –; de naamloze vennootschappen, die hét kapitalistische kwaad vertegenwoordigden; de taalkwestie, die mede de oorzaak was van de maatschappelijke ellende in Vlaanderen; het ontbrekend zuiver algemeen stemrecht en het ontoereikend onderwijs, waardoor de emancipatie van het gewone volk werd verhinderd. Ook België maakte in zijn ogen deel uit van die 'Vlaamse Kwestie': die staat was slechts aanvaardbaar indien hij de culturele, sociale en economische discriminatie tegenover de Vlamingen zou opheffen.¹⁰

Geprojecteerd in zijn tijd en zijn sociale omgeving, is het opvallend dat hij eveneens pleidooien hield ten voordele van de emancipatie van de vrouw en tegen de private liefdadigheid. Occasionele pleidooien voor werkstakingen en syndicalisme behoorden eveneens tot zijn opinievorming.

Voor zijn kiespamfletten kon Plancquaert in Waarschoot een beroep doen op enkele drukkers uit het Ninoofse die betrokken waren bij de uitgave van het weekblad *Klokke Roeland*. Die 'roelanders' voerden ook het woord in Waarschoot, zij zouden overigens de meest uitgesproken geestesgenoten van Plancquaert worden en een belangrijke rol vervullen in de daensistische beweging. Toen priester Daens, na het

10. Een analyse van zijn opiniërende krantenartikels leidde tot het volgende resultaat: in 22 van de 183 artikels die ik kon onderzoeken, stelde hij dat algemeen verplicht onderwijs, gekoppeld aan de verbetering van het beroepsonderwijs, dé basis vormen voor maatschappelijke verbeteringen. Het thema onderwijs en kennis scoorde dus het hoogst in zijn opinievorming. Nadien volgden zijn pleidooien voor zuiver algemeen stemrecht (15 scores), zijn kritiek op de industriële burgerij (13 scores), zijn pleidooien voor hervormingen op sociaal-rechterlijk en arbeidsrechterlijk vlak (12 scores) enz. Wat dat laatste betreft, is het opmerkelijk dat Plancquaert tijdens zijn activistische periode pleitte voor een nieuwe wet op de arbeidsongevallen – de eerste en laatste wet dateerde van 1903. Plancquaert oordeelde dat de bewijslast voortaan geheel op de schouder van de werkgever moest rusten. Die strakke visie op aansprakelijkheid en bewijslast was nieuw, in die zin dat de wetgever die rechtsbegrippen tijdens de voorbije decennia uitgesproken holistisch had benaderd. (J. Deferme, *Uit de ketens van de vrijheid. 1886-1914*, Leuven, 2007, pp. 277-310)

Turrus Eburnea, door Hector Plancquaert geschreven en gepubliceerd tijdens zijn verblijf in Tettngang. Centraal in het toneelstuk staat de visie op de 'zedelijk grote en geëmancipeerde vrouw' die de gelijkwaardige partner is van haar man. [Collectie Frans-Jos Verdoodt, Massemen]

stichten van de Christene Volkspartij in 1893 in Okegem (Ninove), de handschoen opnam tegen Charles Woeste, behoorden twee roelanders tot de vier effectieve kandidaten op de verkiezingslijst van de partij. Hector Plancquaert sloot die rij af.

DE 'GRAAF VAN BUIZEGEM'?

Zoals wij reeds vermeldden, verwierf Hector Plancquaert nooit een verkozen mandaat. De oorzaak van dit falen was te wijten aan een geheel van factoren: 'slordige' afspraken bij kartelvormingen met liberalen (Dendermonde) en socialisten (Kortrijk) en een naïef vertrouwen in zijn coalitiepartners, het geldende meerderheidsstelsel, zijn karaktertrek van ongeduld en van een zekere wisselvalligheid. Indien men voortdurend wisselt van kiesomschrijving, kan men bezwaarlijk een eigen electoraat opbouwen. Enige wisselvalligheid was hem overigens evenmin vreemd geweest tijdens zijn niet-politiek parcours: hij werkte zijn rechtenstudies in Leuven niet

af maar bestudeerde bv. wel het Braziliaanse rechtssysteem; hij werd handelaar, uitgever en nijveraar, hij werd ten slotte toch advocaat (centrale examencommissie te Brussel in 1898) maar pleitte nauwelijks.

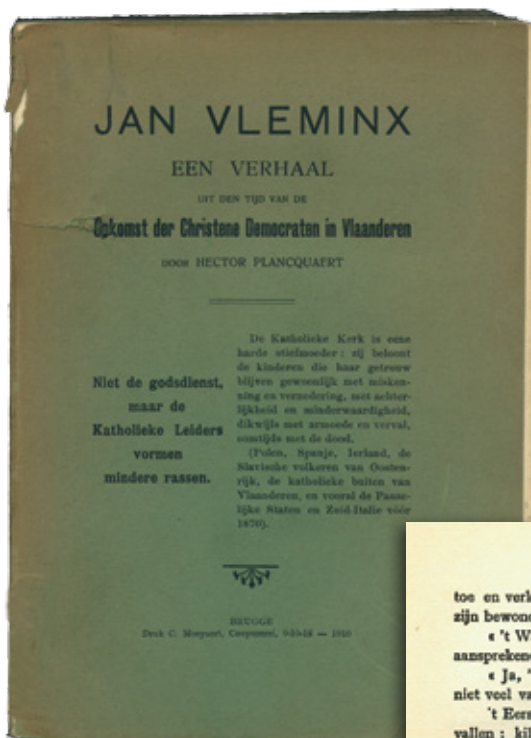
Nadat hij in Dendermonde en Kortrijk de parlamentszetel aan zich zag voorbijgaan, lag de weg naar het parlement in 1914 in Aalst breed open voor Hector Plancquaert. Zoals wij hierboven vermeldde, werd hij na 1910 de onbetwiste leider van de beweging. Ondanks zijn aversie tegenover de Daensen, die hem nooit steun hadden verleend bij zijn pogingen om een breed gestructureerde partij uit te bouwen, stond hij toe dat Pieter Daens nogmaals de daensistische lijst aanvoerde. Plancquaert strandde als tweede kandidaat op nauwelijks zestien stemmen van een tweede Aalsterse mandaat voor de Kamer. En toen Pieter Daens in 1918 overleed, kwam de naar het buitenland gevluchte activist Plancquaert niet meer in aanmerking voor de opvolging in de Kamer. Plancquaert zou later beweren dat hij nooit heeft getreurd over die gemiste politieke mandaten. Het is niet helemaal uitgesloten dat die bewering oprecht was. Plancquaert was tenslotte een bemiddeld man die financieel niet afhankelijk was van de inkomsten van een politiek mandaat. Dat laatste was bij al de andere daensistische verkozenen wel het geval. Dat laatste leidde overigens op bepaalde ogenblikken tot pijnlijke conflicten onder de daensisten, onder meer tussen priester Daens en Aloïs De Backer. Plancquaert trok uit die en andere feiten¹¹ het (al of niet terechte, maar alleszins ongenadige) besluit: *“het is het lot van al wie een Daens helpt en ondersteunt, van er door gefopt te worden”*.¹²

HET DEBACLE VAN HET ACTIVISME

Zover stonden de zaken toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak. Welke houding zou de temperamentvolle Hector Plancquaert aannemen tegen het Vlaamse activisme dat al meteen van start gaat in zijn woonplaats Gent.

In de inleiding bij de herdruk van zijn *Jan Vleminx* door de Gentse Multatuli-kenner Julius Péé, (1871-1951), laat Plancquaert over zichzelf noteren dat hij met hart en ziel activist was en dat hij in 1917 zichzelf het verwijt maakte dat hij *“anderen*

11. Toen Plancquaert zich in 1897 volop inspande om een breed gestructureerde Vlaams Christene Volkspartij uit te bouwen, ontbrak onder de daensistische topfiguren uitsluitend priester Daens op het appel. De priester zou een jaar later overigens (in het parlement) verklaren dat er geen ‘daenspartij’ bestond. Die verklaring kan worden beschouwd als een daad van zelfverdediging: Daens moest in de kamer voortdurend de scherpe verwijten aanhoren dat hij als priester de katholieke partij verscheurde en zodoende de belangen van de godsdienst compromitteerde. Overigens zou Plancquaert zich herhaaldelijk door Pieter Daens ‘verraden’ voelen toen Pieter in de kamer katholieke wetsvoorstellen steunde, tegen de wil van de Vlaams Christene Volkspartij in (die werd geleid door Plancquaert).
12. *Het Recht*, 4 juni 1911.

Niet de godsdienst,
maar de
Katholieke Leiders
vormen
mindere rassen.

De Katholieke Kerk is een
harde strafzwaarder: zij belooft
de kinderen die haar getrouw
zijn, gewoonlijk met erken-
ning en verdediging, met achter-
lijkheid en misdoerbaarheid,
dikwijls met armoede en verval,
soms zelfs met de dood.

(Polen, Spanje, Ierland, de
Marokkaanse volken van Oosten-
rijk, de katholieke buiten van
Vlaanderen, en vooral de Franse
Statuten en Zuid-Italië vóór
1870).

RECEGE
Deek C. Maynard, Coppenot, 933-128 - 1910

— 203 —

toe en verklaarde dan ook met gebaren en mailentrekkerijen die zijn bewondering te kennen moesten geven :

« 't Was admirabel, niet waar, Pottegem », zegde hij, Rikus aansprekend.

« Ja, 't was wel, antwoordde Rikus, effenaf als schoon hij niet veel van overvloedig gebef te houden. »

't Eerste gerecht werd met ongemeene dapperheid aangevallen; kilos vleesch met patatten en groensel, overvloedig met wijn begoten, om eerst te beter te schuiven en later te beter te vertoeren, verdwenen in de hongerige magen der dekenij van Ninove.

Na de twee eerste gerechten kwam er wat meer leven in 't gezelschap.

« Lekker wijn, sprak Bekegem, keer na keer kleine teugjes binnen slurpend en met de eene hand op het hart als behoorde de werking die hij aan 't verrichten was tot deze die zekere plichtigheid eischen. »

« Onze deken uitgezonderd, hebt gij de beste leider van gansch 't kanton. »

« 't Is oude Margaux van 't jaar 65, antwoordde Houthem, proef eens, proef eens; allons woest toch de spreuk van 't Hellig Schrift indachtig: bosum visum letificat cor hominum. »

« 't Is 't schoonste dat er in al de oude en nieuwe testamen-ten samen staat, dacht de schoone Floor, want hij was nog te naartig aan 't exerceren met zijn forket om het te zeggen. »

« We mogen de gaven Gods niet verachten, sprak de pastoor van Heide, zijn glas toetstekend; 't ware den Heer vernederen. »

Nooit werd een gezegde met meer eenparigheid goedgekeurd.

Bouveloo ook bevestigde dat de Chateau Margeaux van den pastoor van Houthem iets ultra fins was.

« 'k Herinner mij nogthans er eenmaal gedronken te hebben die deze nog verre te boven ging; 't was bij de oude markiezin van Rennes. Welke nektar; hij stroomde over de tong zacht als

De roman *Jan Vleminx* (1910), waarin Hector Plancquaert een geromantiseerd beeld schetst van de opkomst van de daensistische beweging. In die roman houdt hij herhaaldelijk een hard requisitoir tegenover de parochiale geestelijkheid in Vlaanderen. In dit excerpt beschrijft hij op sarcastische wijze een dekenale bijeenkomst van parochiepriesters. [ADVN, VB 4822]

gevaar liet lopen en mijzelf in zekerheid hield". Daarom, zegt hij, "heb ik mij in 1917 bij de activisten aangesloten..."¹³ Die bewering is ten dele juist en ten dele onjuist: in augustus 1914 overwoog de overigens zo beginselvaste antimilitarist Plancquaert om zich als vrijwilliger te melden voor het Belgisch leger. Maar die voluntaristische opstoot, klaarblijkelijk veroorzaakt door koning Alberts bekende oproep *Vlamingen gedenk de Slag der Gulden Sporen* (4 augustus 1914), verdween blijkbaar vrij snel. En net zoals zijn Aalsterse aanhang – die zich inmiddels de Jong-Daensisten was gaan noemen – evolueerde hij naar een gematigd activisme dat hoopte de Belgische overheid te dwingen de Vlaamse Kwestie op te lossen. Vervolgens verviel hij in een defaitistische toon en meende dat er voor Vlaanderen nergens meer baat te bereiken viel, niet bij België, niet bij Frankrijk en Engeland, niet bij Duitsland.

Maar onder invloed van invloedrijke persoonlijkheden als August Borms (1878-1946) en Antoon Jacob (1889-1947) herzag Plancquaert stilaan zijn oordeel: hij neigde nu naar het activisme, niet in de laatste plaats omdat sinds begin maart 1915 het nieuws werd verspreid dat de Duitse overheid vanaf 1916 de Gentse universiteit totaal vernederlandst zou heropenen. De zeer radicale Gentse activisten van Jong-Vlaanderen hengelden naar Plancquaerts journalistieke medewerking bij de oprichting van hun blad *De Vlaamse Post*. Maar Plancquaert ging de oprichters van het blad nog tijdens hun stichtingsplechtigheid meteen fel hekelen. Meer nog: hij engageerde zich daarop in het opponente *De Vlaamse Stem* – dat enkele maanden nadien wél in activistisch vaarwater zou terechtkomen. Intussen handhaafde hij zijn eerder afwachtende houding en trad niet toe tot de Eerste Raad van Vlaanderen (februari 1917).

Maar tien maanden later volgde Plancquaert de ruime groep Jong-Daensisten, die in conflict traden met de afwachtende Pieter Daens – wiens zoon overigens vermist zou geraken aan het oorlogsfront – en de radicaal-activistische weg opgingen. Plancquaert zelf zou op 9 maart 1918 lid worden van de Tweede Raad van Vlaanderen, na de activistische 'verkiezingen' van 26 en 27 februari 1918.¹⁴

Op 26 maart 1918 overleed Pieter Daens. Ondanks de verwijdering tussen Pieter en de activistische Jong-Daensisten, waren deze laatsten talrijk aanwezig op de uitvaart. Plancquaert sprak er in eigen naam en niet als activist. Zijn rede was een vervlechting van piëteitsvolle herinnering aan het verleden, bittere wrok tegenover

13. H. Plancquaert, *Jan Vleminx [...]*, inleiding door J. Péé, Aalst, 1944, p. 12.

14. Die (door de Duitse overheid opgelegde) 'verkiezingen' van 1918 waren eigenlijk volksraadplegingen: Volgens de propaganda van de organisatoren stemden 49.578 personen voor de activistische kandidaten, 11 stemden tegen. Plancquaert was een van de organisatoren van die 'verkiezingen' en liet zich 'verkiezen' voor de Gouw West-Vlaanderen. In Oost-Vlaanderen werd Albert Van de Bruele verkozen (1885-1943), de schoonzoon van Pieter Daens.

de katholieke tegenstanders van Daens en scherp antibelgicisme. Hij herinnerde aan de dood van P. Daens' zoon "*die moest sterven voor den vervloekte staat [België]*".¹⁵

Intussen zette Planquaert zijn radicaal-activistisch parcours verder: hij werd lid van de Commissie van Zaakgelastigden, schepen en locoburgemeester van Gent en medestichter van de Nationalisten-Raad, bedoeld werd om de eerste Vlaams-nationale partij te worden.

"*Wie [anders] moest het dan doen?*", verdedigde Planquaert zich later tegenover hen die hem veroordeelden om zijn activistische engagementen, "*Zij die vrouw en kinderen hadden? Ten laatste wierd ik in mijn eigen ogen een lafaard. En 't was alsof het op mij wachtte want weinige maanden nadien was reeds alles ten slechtste gekeerd.*"¹⁶

Het activisme werd inderdaad zijn feitelijke zwanenzang.

PLANQUAERT: EERST DAENSIST EN PAS NADIEN VLAAMS-NATIONALIST

Op 6 november 1918 reisde Hector Planquaert af naar het Duitse Bad Salzufflen, om daar de opvang van de vluchtende activisten te organiseren. In december vertrok hij van daaruit naar Nederland, eerst naar Haarlem en vervolgens naar Den Haag, waar hij mede-ondertekenaar werd van het document *Pro Flandria Servanda*, dat door het Vlaams Nationaal Comité werd gezonden aan de Amerikaanse president Wilson en aan de Parijse Vredesconferentie van 1919.¹⁷ Dat document wordt de laatste akte van het activisme.

Na Den Haag en Haarlem, trok Planquaert naar Göttingen, waar hij in juli 1918 de laatste activistische voorman was geweest die het 'Kamp'¹⁸ had bezocht. Na Göttingen reisde hij door naar de Bodensee, waar hij (vruchteloos) een onderkomen zocht in Friedrichshafen en ten slotte in Tettngang belandde. Hij zou daar verblijven van 1920 tot 1929. Intussen werd hij in België (bij verstek) ter dood veroordeeld. Samen met zes andere activisten, werd hij bovendien veroordeeld tot het betalen van een som van 300 000 BEF morele schadevergoeding aan de Belgische staat. Omdat die andere zes veroordeelden onvermogen waren, werd de gehele som van Planquaert gevorderd: zijn roerend en onroerend bezit werd verbeurd verklaard en in 1924 verkocht door de Belgische overheid.

15. Antwerpen, ADVN, AC179, Archief De Coninck-Terrijn: Redevoering Daens.

16. H. Planquaert aan R. Vanderschelden, Göttingen, 24 april 1920.

17. *Pro Flandria Servanda. Vlaanderen's recht en eisch tot zelfstandigheid, gesteld, toegelicht, gestaafd*, Den Haag, 1919.

18. Het Duitse gevangenenkamp van Göttingen was tussen 1916 en 1918 een activistisch propagandakamp voor Vlaamse krijgsgevangenen. Planquaert was daar vergezeld door Alfons Van Roy (1882-1927), activist en sinds jaren een 'compagnon de route' van Planquaert in het Vlaams-gezinde, antiklerikale milieu in Gent.

Hector Plancquaert tijdens zijn bezoek in Göttingen, 11 juli 1918. Dit bezoek was het laatste bezoek aan het kamp door een voorman van het activisme. [Letterenhuis, Antwerpen]

Materieel beschouwd, leefde Plancquaert na de oorlog dus een bescheiden bestaan: hij gaf muziekonderricht in zijn verblijfplaats, knapte klussen op voor zijn gastheer (een hotelier), publiceerde toneelstukken en ontving geregeld donaties uit Vlaanderen. Na de amnestiewet van 1929 en zijn terugkeer in Vlaanderen, kon hij de helft van zijn verloren eigendom recupereren in roerend bezit. In 1942 ontving hij bovendien vanwege de Bormscommissie een som van 1500 000 BEF, als eerherstel en schadeloosstelling voor de vervolging die hij had ondergaan wegens zijn loyale houding tegenover Duitsland tijdens de Eerste Wereldoorlog.¹⁹ Meteen na de Tweede Wereldoorlog werd hij verplicht dit bedrag terug te betalen aan de Belgische staat.

Vanuit zijn verblijfplaatsen in het buitenland bleef Hector Plancquaert enigszins betrokken bij het reilen en zeilen van de politiek in Vlaanderen en België. De eerste jaren na de Eerste Wereldoorlog vormden in België een diepgaand keerpunt, zowel politiek als sociaal en economisch. Het algemeen enkelvoudig stemrecht werd ingevoerd, de socialistische partij integreerde zich in het overheidsbestel en vereenzelvigde haar belangen met die van de Belgische natiestaat, het economisch liberalisme werd in het defensief gedrongen, het katholieke conservatisme moest zijn decennialange suprematie prijsgeven en onderging de bepalende invloed van de groeiende katholieke arbeidersbeweging en de daensistische beweging ten slotte had al haar nationaal belangrijke leidersfiguren verloren en moest op parlementair vlak vechten voor haar overleving.²⁰ In het arrondissement Aalst gebeurde dat laatste uiteindelijk betrekkelijk vlot, dankzij een kartel met de Vlaams-nationalisten van de frontpartij. Ook elders werden dergelijke pogingen ondernomen, eveneens niet zonder succes. In Brabant kon de frontier Staf De Clercq (1884-1942) een mandaat veroveren dankzij de erfenis van het electoraat dat na 1900 was opgebouwd door priester Daens en door Frans Lambrecht. In Gent geraakte de vrijzinnige frontier Boudewijn Maes (1873-1946) verkozen dankzij het antiklerikale – Vlaamsgezinde – milieu waarin Plancquaert zich daar gedurende een paar decennia had bewogen.

Uitgerekend die integratie vormde de steen des aanstoots voor Hector Plancquaert. Hij oordeelde dat men beducht moest zijn voor de katholieke fronters en dat men er moest over waken dat de daensisten hun democratische ingesteldheid niet zouden inruilen voor wat hij 'het flamingantisme' van de Vlaams-nationalisten noemde. Ook toen hij later, na zijn terugkeer in Vlaanderen, alsnog (tijdelijke) steun verleende

19. Ch. Van Everbroeck, *August Borms. Zijn leven, zijn oorlogen, zijn dood*, Antwerpen-Amsterdam, 2005, pp. 316-317 en 426.

20. Paradoxaal daartegenover stond haar explosieve ontwikkeling bij de gemeenteraadsverkiezingen in Oost-Vlaanderen en in bepaalde delen van West-Vlaanderen.

aan Vlaams-nationalisten, oordeelde hij dat hijzelf 'eerst daensist' wenste te zijn en 'pas nadien Vlaams-nationalist'. En de 'nieuwe' daensisten waren in zijn ogen bovendien te weinig republikeins en te weinig antimilitarist.

In de vele brieven die hij vanuit Tettngang schreef aan zijn vrienden in Oost- en West-Vlaanderen bleef hij onverminderd zijn traditioneel, inmiddels door de feiten achterhaald politiek register bespelen. Dat was ook het geval in de artikels die hij wilde laten verschijnen in de uitgesproken daensistische kranten van weleer (*Het Recht*, door hemzelf gesticht in 1894, en *De Werkman*, dat in 1872 was gesticht door Pieter Daens en vanaf 1894 de voornaamste daensistische spreekbuis werd). Maar die publicaties gingen vaak niet door, vooral wegens de felle antiklerikale toon. Plancquaert schatte namelijk niet in dat de ene katholiek de andere niet (meer) was.

Wat Plancquaert anderzijds wel correct inschatte – in zijn brieven vanuit Tettngang – was de verwachting dat het fascisme en het totalitarisme zich in de breedte en de diepte over Europa zouden verspreiden en er de democratie zouden bedreigen.

Dankzij de amnestiewet van januari 1929 kon Hector Plancquaert terugkeren naar Vlaanderen. Zowel in het arrondissement Kortrijk als in het arrondissement Aalst hield men er rekening mee dat de vrij populair gebleven 'banneling' opnieuw een politieke rol van betekenis zou gaan spelen. In Aalst leefde bovendien de hoop dat hij bij de aanstaande verkiezingen de principieel verzekerde parlamentszetel van de daensisten zou bezetten in de plaats van Karel-Leopold Van Opdenbosch (1867-1940), die sinds 1919 parlamentslid was maar geen grote indruk had nagelaten. Dat plan werd echter afgevoerd: Plancquaert vreesde dat het activistisch verleden nog onvoldoende was verwerkt bij de bredere publieke opinie. Ook Van Opdenbosch wees (begrijpelijkerwijze) het plan af.

Ondanks zijn vrees voor de totale verdringing van de daensisten door de Vlaams-nationalisten, zou Plancquaert tijdens de daaropvolgende jaren nog actief deelnemen aan de ontwikkeling van het vlaams-nationalisme (en vaak semi-vlaams-nationalisme) in Oost- en West-Vlaanderen. Maar toen in 1933 het Vlaams Nationaal Verbond (vnv) werd opgericht, was zijn loyauteit definitief bekoeld. Hij beseftte immers dat dit initiatief het definitieve einde zou betekenen voor de restanten van de daensistische beweging. Daarenboven bleven de (nu ook in Vlaanderen zichtbaar geworden) kiemen van het autoritarisme en het fascisme hem verontrusten. Hij oordeelde dat het vnv "*crypto-fascistisch*" was, terwijl Joris Van Severen (1894-1940) zich tenminste openlijk toonde als een fascist. Samen met de inmiddels door het vnv uit de partij gesloten Karel-Leopold Van Opdenbosch, richtte hij daarom een nieuwe daensistische partij op; de Vlaams Nationale Democratische Partij. De weduwe van Pieter Daens, die het vnv steunde, berispte Plancquaert om zijn dissidentie. Maar die kaatste meteen de bal terug: "*De oude Christen volkspartij van*

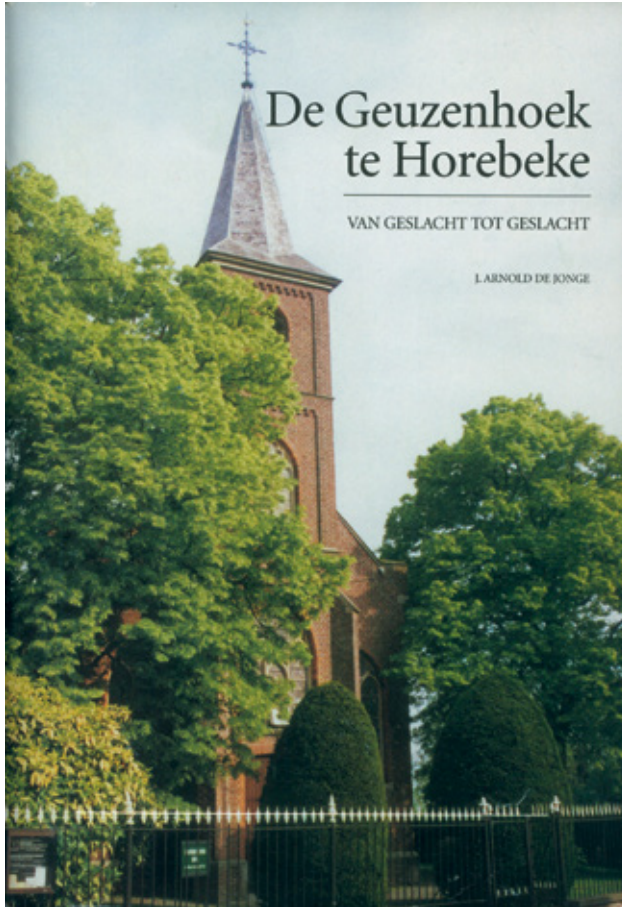
Priester Daens is wel dood, Mevrouw, en met haar de onderlinge broederlijkheid, de onbaatzuchtigheid, de rechtzinnigheid enz. (...) Doch ik blijf christen-democraat tot de dood (...) Ik blijf al stond ik gans alleen."²¹

Electoraal beschouwd, werd Plancquaerts dissidentie een volledige mislukking bij de verkiezingen in 1936. Maar "gans alleen" stond hij eigenlijk niet. Want de 'linkse' daensistische strekking die hij vertegenwoordigde werd het laboratorium waarin zich een aantal spraakmakende persoonlijkheden zouden ontwikkelen. De bekendsten onder hen zijn de schrijver Louis Paul Boon (1912-1979) en de politicus Bert Van Hoorick (1915-2000). Deze laatste zou in zijn memoires overigens nog verwijzen naar de verdiensten van Plancquaert en zijn omgeving, die met hun kleine daensistische partij "een aanzienlijk deel van het slaafse Vlaamse volk mondig en stoutmoedig [hebben] gemaakt, een houding waartoe het door de almacht der katholieke ontoegankelijk was".²²

Plancquaert noemde zichzelf onverminderd een christendemocraat. De daensistische beweging vormde overigens een belangrijke fractie van de christendemocratie, waarin zij een uitgesproken pioniersrol heeft vervuld in Vlaanderen, parallel aan de actie van priester Antoine Pottier (1859-1923) in Wallonië. De term 'christen' was daarbij niet onbelangrijk voor Plancquaert: de term bevestigde dat hij afstand nam van het predicaat 'katholiek' en van de conservatieve en maatschappijbevestigende inhoud die hij daarmee verbond.²³

Rekening houdende met de gehechtheid van Hector Plancquaert aan die terminologie enerzijds en met zijn aversie tegenover de katholieke clerus anderzijds, lijkt het niet verwonderlijk dat hij mettertijd en metterdaad aansluiting vond bij de het protestantisme. "Hector Plancquaert heb ik leeren kennen in Kortrijk in 1929 als hij daar kwam spreken in de Casino Vl Huis in 1929. Als hij in Kortrijk kwam op zondag kwam hij naar de Protestantse Kerkdienst waar ik sedert 1925 ook kwam...", schrijft een zekere Gentil Vanhoutte (biografische gegevens ontbreken), "Dat hij Vrijzinnige geworden was zijn de Kerkelijke Leiders schuld aan, maar van een Godloogenaar kan geen sprake zijn, anders zou hij geen Protestantse bijeenkomsten bijgewoond hebben. (...) Ik heb hem ook 2 keer ontmoet op de Protestantse Vlaamse zendingsdagen op 15 Augustus in St Maria Horebeke."²⁴ Plancquaert was inderdaad een regelmatig bezoeker van

21. F.-J. Verdoort, *Hector Plancquaert, de daensistische beweging en het planquaertisme*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, 1979, pp. 278 en 345.
22. B. Van Hoorick, *In tegenstroom. Herinneringen 1919-1956*, Gent, 1982, p. 25.
23. F.-J. Verdoort, *Het Loon van de Werkman. Christenen en katholieken ten tijde van Rerum Novarum*, Gent, 1991, pp. 25-29.
24. Antwerpen, ADVN, AC172, ArchiefWalter Luyten: G. Vanhoutte aan (W. Luyten?), s.d., s.l. [Schelle].

De wijk Korsele in (Sint-Maria-)Horebeke, bekend als de 'Geuzenhoek'.
[Collectie Frans-Jos Verdoodt, Massemen]

de 'zendingsdagen' in de Geuzenhoek, een gehucht van de gemeente Horebeke.

De Geuzenhoek, de geboorteplaats van de bekende schrijver Abraham Hans (1882-1939), wiens vader er dominee was, vormt een relict van drie factoren: de opmars van de 'nieuwe leer' vanuit Zuid-Vlaanderen, de oprichting van de eerste Calvinistische Republiek in de Nederlanden (Gent 1577) en de Vlaamse Olijfberg. Die laatste benaming was de schuilnaam voor de geestelijke voorzieningen die vanuit Zeeland clandestien werden verleend aan de calvinistische gemeenschappen in Gent en Oudenaarde die niet naar het Noorden waren uitgeweken na de val van Gent (1584) en Antwerpen (1585).

Ook na zijn electoraal debacle in 1936, bleef Hector Plancquaert 'Vlaamse' toespraken houden, maar tijdens de Tweede Wereldoorlog onthield hij zich van elk engagement. Wie na de Tweede Wereldoorlog a.h.w. opgevoed werd in de Vlaamse Kwestie, kon hem soms nog ontmoeten in de milieus waar vanaf 1954 werd gerekruteerd voor de pas opgerichte Christelijke Vlaamse Volksunie. Tot bij zijn dood in 1953 onderhield Plancquaert ook nog ruime contacten met ziekenfondsen en verenigingen van werklieden en middenstanders die in Zuid-West-Vlaanderen onder zijn impuls waren tot stand gekomen en die alle crisissen binnen de daensistische beweging hadden overleefd. In het arrondissement Aalst waren na de Tweede Wereldoorlog bijna alle daensistische sociaaleconomische organisaties verdwenen, samen met het collaborerende vnv.

Dat Hector Plancquaert uiteindelijk een betrekkelijk onbekende figuur bleef binnen de bredere geschiedenis van de Vlaamse emancipatie lijkt enigszins verwonderlijk.

Misschien gebeurde dat door de speling van toeval en lot. Misschien werd zijn (nochtans potentiële) bekendheid onmogelijk gemaakt door zijn vaststaande principes en door de veelheid van zijn engagementen?

Frans-Jos Verdoodt (°1939) is doctor in de hedendaagse geschiedenis. Hij is voorzitter en afgevaardigd bestuurder van het ADVN, secretaris van NISE (National movements & Intermediary Structures in Europe) en redactiesecretaris van *Wt*. Hij was hoogleraar aan diverse hogescholen en gastdocent aan de Universiteit Antwerpen. Hij publiceerde voornamelijk historiografische werken, maar is ook actief in de literaire sector.